

2.14 Leppefisk

Foto: Øystein Paulsen

Leppefisk

Familie: Labridae

(piggefinnefiskfamilien)

Ca. 500 arter i familien. I norske farvann er fem av dem tallrike:

Berggylt (*Labrus bergylta*)

Bergnebb (*Ctenolabrus rupestris*)

Blåstål og rødnebb (*Labrus mixtus*)

Grasgylt (*Centrolabrus exoletus*)

Grøngylt (*Symphodus melops*)

Leveområde: Leppefiskene er varmekjære, er mest tallrike på Skagerrakkysten og på Vestlandet, men noen går nordover til Lofoten. Leppefiskene er knyttet til kysten og finnes gjerne i taeskog, der noen av artene bygger reir der eggene blir lagt.

Føde: Er rovfisk som helst lever av bunnlevende virvelløse dyr. Mange, bl.a. bergnebb, grønngylt og berggylt er kjent som puserfisk, dvs. de renser andre fisk for ektoparasitter. De blir derfor utnyttet i lakseoppdrett for å bekjempe lakselus.

Særtrekk: Mange arter skifter kjønn, av og til også utseende. De er først hunner, blir hanner når de er gamle (f.eks. rødnebb og blåstål).

Bergnebben

■ Høy tetthet
■ Lav tetthet

Jakob Gjosæter

jakob.gjoesaeter@imr.no

Anne Berit Skiftesvik

anne.berit.skiftesvik@imr.no

Seks leppefiskarter er vanlige i norske farvann. Bergnebb (*Ctenolabrus rupestris*) er de fleste steder mest tallrik, fulgt av grønngylt (*Crenilabrus melops*) og berggylt (*Labrus bergylta*). Rødnebb – blåstål (*Labrus bimaculatus*) og grasgylt (*Centrolabrus exoletus*) er mindre tallrike. Brunngylt (*Acantholabrus palloni*) blir betraktet som sjelden i norske farvann, men rapporter fra dykkere tyder på at den er vanligere enn man tidligere har trodd.

Leppefiskene, særlig bergnebb, men også grønngylt og berggylt, blir brukt for å fjerne lakselus fra laks i oppdrett. I Norge startet målrettet fiske etter bergnebb i 1988. I norsk lakseoppdrett økte bruken av leppefisk fra omkring 1 000 fisk i 1988 til rundt 3,5 millioner i 1997. I dette inngår bergnebb, grønngylt og berggylt. Siden har det vært noe nedgang til under 1 million i 2006, og i 2007 ble omkring 1,5 millioner leppefisk brukt som rensefisk (Figur 2.14.1; Data fra Fiskeridirektoratet 2006). Det meste av dette er fangst av naturlige leppefiskpopulasjoner, selv om det også gjøres forsøk på oppdrett.

Berggylten er den arten som drettes opp. Den har vist seg å være en effektiv luse-

plukker, og den plukker lus ved lavere temperaturer enn de andre artene. Fordi den naturlige populasjonen ikke er så tallrik som de andre leppefiskartene som brukes, må den drettes opp dersom den skal brukes i stor skala.

Den beste måten å fange inn berggylt til stamfiskbruk er med ruser. Garnfanget berggylt har uakseptabel høy dødelighet. Det er viktig at rusefanget fisk blir behandlet svært skånsomt. Tap av skjell/slimlag gir infeksjoner som ofte blir dødelige.

Nyinnfanget berggylt spiser ikke formulert fôr direkte, men får reker i en overgangsperiode. Alle stamfiskkar bør ha rikelig med skjul, og fisken håndføres for å tilvenne seg mennesker. Nylig innfanget fisk gyter ikke, og grunnen til det antas å være stress. Fisken må tilvennes oppdrettssituasjonen.

Gyteperioden for en stamfiskbestand er ca. to måneder. Egg som er gytt fester seg til bunnen, eller til gytesubstrat som blir lagt ut i karet. Gytesubstratet må ha den egenskapen at det er lett å håndtere og lett å rengjøre, for eksempel noen typer matter.

Matter med egg overføres til egginkubatorer, og tas ut etter at eggene har klekt. Eggeskall og døde egg fjernes fra bunn, og alger tilsettes karet. Alger blir tilsatt daglig frem til de ikke lenger blir føret med rotatorier (hjuldyr).

Bergnebben er utbredt i Middelhavet, Svartehavet og nordover langs Europa til Norge (se kart). I Norge er den meget tallrik langs sør- og vestkysten. Om vinteren gjemmer bergnebben seg i huler og fjellsprekker der den ligger i en slags dvaletilstand. Bergnebben blir kjønnsmoden når den er ca 3 år. Den kan bli opptil 20 cm lang.

Grønngylta er utbredt fra vestlige deler av Middelhavet og Marokko til Norge. I Norge er den vanlig langs kysten nordover til Trondheimsfjorden. Enkelte steder på langs kysten i østlige Skagerrak er grønngylt den mest tallrike av leppefiskene. Den går fra fjæra og ned til ca. 30 meters dyp. Grønngylt kan bli opptil 25–30 cm, men normalt 15–20 cm. De blir kjønnsmodne når de er 2–3 år gamle. Det ser ut til at store hunner kan skifte kjønn og bli hanner, men dette er neppe hovedregelen.

Berggylta er utbredt fra Marokko til Norge. I Norge finnes den langs kysten nord til Trondheimsfjorden. Den er vanligst fra fjæra og ned til ca. 50 meter der det er tang og tare, den fanges allikevel helt ned mot 200 meter. Den ser ut til å foretrekke eksponerte områder med bratte bergskrenter og undersjøiske skjær der den kan finne rikelig med mat. Berggylta kan bli opptil 60 cm og 3,5 kilo. Den modnes først som hunner ved en alder på 2–3 år og 15–16 cm lange, mens de blir hanner ved en alder på 5–6 år.

Larvene startfôres med anriket rotatorier fra dag 4 etter klekking, fra ca. dag 30 får de også artemia (hoppekreps). En uke senere får de bare artemia, og fra ca. dag 80 får de også tørrfôr. I de neste fire ukene kombinasjonsfôres yngelen med artemia og tørrfôr. Det arbeides med å korte ned denne perioden.

De enkelte artene

Bergnebben (*Ctenolabrus rupestris*) er den minste, men vanligste av leppefiskene våre. Den er gjerne brunlig, og langt mindre fargestrålende enn de andre artene. En mørk flekk øverst på haleroten og en langt fremme på ryggfinnen er et godt kjennetegn. På norskekysten forekommer bergnebben nordover til Troms, men den er lite tallrik nord for Trondheimsfjorden. På Skagerrakkysten der vi vet mest om populasjonsutviklingen av bergnebb, har bestandene holdt seg stabile eller økende til tross for sterk beskatning i enkelte områder. Bergnebben lever hovedsakelig av små dyr som den plukker fra bunnen. I motsetning til alle de andre leppefiskene våre, har bergnebben egg som flyter fritt i vannmassene. Bergnebben er passiv om vinteren og gjemmer seg gjerne i bergsprekker og mellom steiner der den ligger i en slags dvaletilstand.

Berggylta (*Labrus bergylta*) er den største av leppefiskene våre. Den kan nå en størrelse på 50 cm, men oftest er den mye mindre. Fargen er svært variabel, brun, grønn, eller rødgul. Undersiden er lyst rødlig. Overalt finnes flekker i forskjellige farger. Berggylta er utbredt nordover til Trondheimsfjorden, men er langt mindre tallrik enn bergnebb, og populasjonsstørrelsen har vært mer variabel. Om sommeren er berggylta vanlig i tarebeltet, spesielt i ytre skjærgård. Om vinteren går den dypere. Gytingen foregår om sommeren. I likhet med de andre leppefiskene holder hannene revir, ofte en stein eller annen flate. Hunnen kommer til hannen, og de har en gytelek der de svømmer rundt hverandre i en spiral oppover. Dette gjentar seg flere ganger før de gyter. Eggene faller ned og fester seg. Hannen forsvarer eggene mot inntrengere inntil de er klekt. Da flytter hannen seg til et nytt område, tiltrekker seg hunner og starter det samme ritualet opp igjen. Berggylta er hermafrodit. Alle larver utvikler seg først til hunner. Ved 5–6-årsalderen blir de fleste kjønnsmodne hunner. Noen få blir da hanner. Når de kjønnsmodne hunnene har blitt 10–14 år gamle, skifter de kjønn og blir hanner. Føden består av ulike skalldyr som muslinger, snegler og krepsdyr.

Det er usikkert hvor mye beskatning denne arten tåler, og det gjøres derfor forsøk på oppdrett for å dekke behovet fra oppdrettsnæringen.

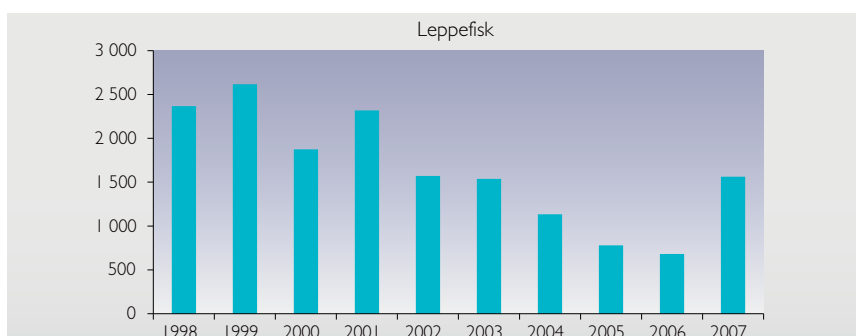

Vi har to arter som minner mye om små berggylter, det er grønngylt (*Symphodus melops*) og grasgylt (*Centrolabrus exoletus*). Grønngylta kan kjennes på en nyreformet, mørk flekk like bak øyet og en svart flekk på haleroten like under sidefinnen. Grasgylta har ingen slike karakteristiske flekker. Ofte vil denne arten være dekket av lyseblå bånd. Begge artene er vanlige nordover til Trondheimsfjorden. Grønngylta er den mest tallrike av disse. Den viser en klart økende tendens på Skagerrakkysten, og i østlige deler av Skagerrak er den nå mer tallrik enn bergnebb. I likhet med de andre leppefiskene holder denne arten til blant alger på grunt vann. Ungfisk forekommer også ved sandbunn blant åleggess. Om vinteren trekker den ned til dypere og varmere vann. Hannen bygger reir der flere hunner kan legge egg. Hannen forsvarer territoriet ved reiret inntil eggene klekkes. I likhet med andre leppefisk kan storhunnfisk skifte kjønn og bli hann. Grønngylten har også hanner som er ”snikere”, det vil si at det er hanner som ser

ut som hunner. Disse ”snikerhannene” har til og med eggleggingsrør. De kan derfor komme nær gyteplassen og befrukte en del av eggene når gytingen pågår. Grønngyltens føde består for det meste av ulike små krepsdyr og muslinger.

Grasgylta minner mye om grønngylt i levevis, men den er langt mindre tallrik.

Blåstål og rødnebb (*Labrus bimaculatus*) ble lenge betraktet som to arter. Hunnen, rødnebb, er rødoransje med tre svarte flekker i overgangen mellom bakre del av ryggfinnen og kroppssidene. Hannen, blåstålen, er blå med mørk marmorering. Rødnebben blir sjelden over 30 cm, mens blåstålen kan bli 35 cm lang. Som de andre leppefiskene er blåstål og rødnebb vanlig på grunt vann, gjerne med hard bunn og tang og tare. Om vinteren går den dypere. Hannen bygger reir av alger mellom steiner eller i sprekker, og en hann har gjerne et harem av hunner. Føden består av ulike krepsdyr, muslinger og snegler.

Figur 2.14.1

Bruk av leppefisk (i 1000) i lakseoppdrett i Norge.
Use of wrasse in salmon farming in Norway.

Wrasse

There are six species of wrasse in Norway, some of which are more abundant than others. Several species are used on salmon farms as cleaner fish as they eat lice. Fishing for wrasse to be used on farms as cleaner fish began in 1988. Currently, most of the wrasse used on farms

are from this fishery. There has been a recent initiative to culture one wrasse species – the Ballan wrasse. This species is an effective cleaner fish that eats lice at lower temperatures, and is also hardier, than other wrasse species. The abundance of this species in the wild is insufficient to meet the demand from salmon farmers.